

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ZURAWIA 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telefon dyżurny: 21-34-34
Telex: 816-436

BD/16/1/89

STOSUNKI POLSKO-RADZIECKIE
I MIĘDZY KRAJAMI SOCJALISTYCZNYMI
W POTOCZNEJ ŚWIADOMOŚCI POLAKÓW

Komunikat z badań

Styczeń 1989 r.

Dotychczasowe dociekania badawcze CBOS na temat Związku Radzieckiego koncentrowały się przede wszystkim na osobowości Michała Gorbaczowa i pierestrojce. W badaniach przeglądowych, realizowanych co kwartał, powtarzaliśmy ten sam pakiet pytań dotyczący tych kwestii. Na podstawie analiz wypowiedzi badanych, towarzyszących im emocji i ocen staraliśmy się odtworzyć funkcjonujący w potocznej świadomości Polaków obraz tego, co dzieje się w ZSRR, ich stosunek do radzieckiego przywódcy i prowadzonej przez niego polityki.

W tym opracowaniu¹ podejmujemy problematykę stosunków polsko-radzieckich. Interesuje nas, jak społeczeństwo je ocenia, czy postrzega je jako układ statyczny czy też dynamiczny, a także czy jego zdaniem coś się w nich zmienia oraz czy coś powinno się zmienić. Celowe wydaje się spojrzenie na tę sprawę w kontekście postulowanych zmian w kontaktach pomiędzy krajami wspólnoty socjalistycznej, gdyż dopiero takie ujęcie - jak się wydaje - oddaje istotę społecznego obrazu tych stosunków.

1. Ocena stosunków polsko-radzieckich

Opinie o stosunkach polsko-radzieckich są badane systematycznie od 1986 roku. Zestawienie wyników z trzech lat wskazuje, że większość ankietowanych (75-58% w zależności od okresu badania) uważała je za dobre i bardzo dobre, 1/4-1/5 określiła je jako ani dobre, ani złe, 8-4% - jako złe i bardzo złe, pozostali nie mieli zdania. Szczegółowe dane przedstawiają się następująco (w procentach):

Ocena stosunków polsko-radzieckich:	X ⁷⁸	II ⁷⁸	X ⁸⁷	X ⁸⁶
dobrze	63,9	58,6	75,3	62,7
ani dobre, ani złe	27,1	26,4	19,4	20,6
złe	8,1	6,1	3,8	8,6
trudno powiedzieć	0,7	8,7	0,5	7,1

Dla naszych dalszych rozważań mniej ważne są zmiany ocen w czasie, bardziej bowiem interesują nas treści, które kryją się

¹ Wszystkie cytowane w opracowaniu dane procentowe pochodzą z badań przeprowadzonych na reprezentatywnych próbach dorosłej ludności Polski (1490-1500 osób).

za tymi ocenami. W tym celu posłużyliśmy się pytaniami diagnozującymi dynamikę zmian w stosunkach polsko-radzieckich. W ostatnim sondażu 1988 r. pytaliśmy wprost: "Czy zdaniem Pana(i) w stosunkach polsko-radzieckich coś się zmienia czy też nie?" oraz "Czy coś powinno się zmienić?" Na pierwsze pytanie 53,2% badanych odpowiedziało "tak", 45,0% - "nie", 1,2% - "trudno powiedzieć", na drugie odpowiednio: 64,8, 30,3 i 2,3%.

Widać zatem, że więcej jest tych, którzy postulują zmiany, niż tych, którzy je dostrzegają. Aby jednak danym tym nadać wyraz pewnych treści wartościujących, należy zanalizować relacje pomiędzy tymi, którzy dostrzegają bądź nie zmiany w stosunkach polsko-radzieckich, a tymi, którzy uważają je za pożądane bądź nie. Powstała w ten sposób typologia przedstawia się następująco:

nic się nie zmienia, nie ma potrzeby niczego zmieniać	15,8%	} 31%
zaszły zmiany, nie ma potrzeby niczego więcej zmieniać	15,2%	
zaszły zmiany, potrzebne są dalsze	37,6%	} 66%
nic się nie zmieniło, potrzebne są zmiany	28,4%	
trudno powiedzieć	3,0%	

Wynika z niej, że jedynie 31% badanych ocenia obecne stosunki polsko-radzieckie pozytywnie, 66% jest z nich niezadowolona.

W celu określenia kierunków zmian zachodzących i postulowanych w stosunkach polsko-radzieckich, poprosiliśmy respondentów o odpowiedź na pytanie otwarte (dające badanym całkowitą swobodę wypowiedzi): co w stosunkach polsko-radzieckich się zmienia i co powinno się zmienić? Wskazania badanych były następujące (w procentach):

	Zmienia się	Powinno się zmienić
Likwidacja białych plam, mówienie prawdy o historii i stosunkach polsko-radzieckich	19,9	5,7
Jawność, otwartość informacji o tym co dzieje się w Polsce i ZSRR	8,7	3,3
Współpraca i wymiana gospodarcza, handlowa, partnerstwo gospodarcze	6,4	22,4
Ingerencja ZSRR w wewnętrzne sprawy Polski, uzależnienie Polski od ZSRR	4,7	17,1
Wymiana turystyczna, kontakty turystyczne	4,6	8,5

	Zmienia się	Powinno się zmienić
Kontakty, wizyty przywódców obu krajów	4,1	0,0
Ogólnie stosunki polsko-radzieckie	3,6	3,3
Wpływ pierestrojki na stosunki polsko-radzieckie	3,4	0,2
Zbliżenie obu narodów, stosunek Polaków do Rosjan, Rosjan do Polaków	3,4	3,3
Stosunek Gorbaczowa i władz radzieckich do Polski i Polaków	1,6	0,1
Demokratyzacja życia, wolności obywatelskie, tolerancja polityczna	1,5	0,7
Sprawy Polaków mieszkających w ZSRR	1,3	1,6
Współpraca kulturalno-naukowa	1,2	0,5
Reformy w obu krajach	1,2	0,3
Wspólne przedsiębiorstwa, spółki polsko-radzieckie	0,7	0,2
Wizyta prymasa J. Glempa na Litwie	0,5	0,0
Pomoc gospodarcza ZSRR dla Polski	0,3	0,4
Rozgraniczenie polityki i gospodarki	0,3	0,7
Wymiana doświadczeń	0,3	0,2
Likwidacja wypaczeń ustrojowych, naprawa socjalizmu	0,2	0,1
Sytuacja międzynarodowa	0,2	0,0
Sposób, styl rządzenia	0,1	0,1
Ustrój.	0,1	0,3
Wycofanie wojsk radzieckich z Polski	0,0	1,3
Ograniczenie eksportu polskich towarów do ZSRR	0,2	2,6
Brać wzór z ZSRR	0,0	0,2
Zmiany są pozorne	0,9	0,0
Inne	1,4	3,7
Trudno powiedzieć	1,5	2,5

Zmiany dostrzega się przede wszystkim w sferze propagandy i informacji - ujawnienie białych plam, mówienie prawdy o historii i teraźniejszości obu narodów, postuluje się natomiast najczęściej w szeroko rozumianej współpracy gospodarczej oraz

ingerencji ZSRR w wewnętrzne sprawy Polski. Wprawdzie i w tych sferach zaszły pewne zmiany, ale - zdaniem badanych - zbyt małe. Dotyczy to zresztą nie tylko stosunków polsko-radzieckich, ale i całokształtu kontaktów pomiędzy państwami socjalistycznymi.

2. Stosunki polsko-radzieckie na tle
stosunków między krajami socjalistycznymi

Oceniając stosunki pomiędzy krajami socjalistycznymi większość badanych (61,3%) uważała, że zmiany są tu potrzebne, 36,1% że nie, 2% nie miała zdania w tej sprawie. Na pytanie, co powinno się zmienić, odpowiadano następująco (przy poszczególnych wypowiedziach podano procent ogółu badanych).

W sferze stosunków politycznych

Zwiększyć autonomię poszczególnych państw, ich prawo do samostanowienia	10,3
Ograniczyć wpływ, dominację ZSRR	7,3
Otworzyć granice	9,5
Informacja, propaganda, jawność tego co dzieje się w poszczególnych krajach i wzajemnych stosunkach	6,0
Partnerstwo, równouprawnienie polityczne	3,3
Ustrój, zasady ustrojowe	1,3
Rozwiązać Układ Warszawski	1,0
Współpraca z Zachodem	0,9

W sferze współpracy gospodarczej i handlowej

System rozliczeń - znieść rubel transferowy	10,5
Struktura handlu, sprawiedliwe zasady handlu	10,2
Zasady współpracy gospodarczej w ramach RWPG	8,1
Handel oparty wyłącznie na regułach ekonomii	5,5
Korzystne, sprawiedliwe dla wszystkich zasady współpracy gospodarczej	4,2
Realizm gospodarczy, priorytet ekonomii nad polityką	2,6
Rozszerzyć współpracę gospodarczą w ramach krajów socjalistycznych	2,6
Wprowadzić wymienialność walut w ramach bloku socjalistycznego	2,5
Rozszerzyć współpracę handlową	2,0
Ograniczyć współpracę gospodarczą w ramach RWPG	1,7
Znieść cła	1,1

W innych sferach

Wymiana i współpraca naukowo-techniczna	0,6
Ochrona środowiska	0,5
Rozszerzyć współpracę kulturalną	0,3
Inne	4,4
Trudno powiedzieć	3,8

Z zaprezentowanych danych dość jednoznacznie wynika, że w opinii większości badanych zarówno stosunki polsko-radzieckie, jak i układy w ramach całego bloku socjalistycznego wymagają zmian, i to przede wszystkim w sferze współpracy gospodarczej i handlowej. Dominuje pogląd, że jest ona pozbawiona realizmu ekonomicznego i wyraźnie podporządkowana racjom politycznym, głównie ZSRR. Zapewne i stąd te powszechne głosy o większą autonomię dla poszczególnych państw, samodzielność i niezależność Polski. Nie jest to - jakby się mogło wydawać - dezaprobatą ZSRR jako sojusznika politycznego, większość respondentów bowiem opowiada się za dotychczasowym układem geopolitycznym i pozostaniem Polski w Układzie Warszawskim, natomiast wśród tych, którzy są za wystąpieniem, zdecydowanie dominują marzący o Polsce neutralnej, a nie politycznie związanej z Zachodem. Potwierdzają to odpowiedzi na pytania dotyczące tych kwestii.

Czy jest Pan(i) za wystąpieniem Polski z Układu Warszawskiego czy za pozostaniem?	X'88	X'87
pozostaniem	65,9%	70,2%
wystąpieniem	31,8%	26,6%
trudno powiedzieć	2,2%	2,9%

Jeśli jest Pan(i) za wystąpieniem

Polski z Układu Warszawskiego, to czy

Polska powinna:

	X'88	X'87
pozostać neutralna	81,5%	84,2%
związać się militarnie z blokiem państw zachodnich	13,2%	12,3%
trudno powiedzieć	0,6%	2,6%

Sojusznicy Polski:

	X'88	X'87	VIII'85
ZSRR	39,3%	45,7%	38,7%
USA	6,7%	5,7%	5,2%

Nie ma zatem żadnych wątpliwości, że zdecydowana większość naszego społeczeństwa akceptuje obecny status quo Europy i so-

jusze Polski, jednocześnie jednak krytycznie ocenia układ stosunków pomiędzy krajami socjalistycznymi, dostrzega irracjonalność działań gospodarczych w ramach RWPG, ograniczenia w wymianie informacji i turystów. Zmiany w tych dziedzinach uważa za konieczne. Szanse ich realizacji tylko nieliczni (13,7%) oceniają jako duże, ponad 1/3 twierdzi, że są średnie, a prawie połowa (49%), że minimalne lub żadne.

Z tego względu (istnienia małych szans) społecznie racjonalny wydaje się być stosunek badanych do kwestii współpracy gospodarczej Polski z krajami socjalistycznymi. Rozwijać czy ograniczać współpracę - sprawa ta budzi znaczne kontrowersje. W okresie październik⁸⁷ - październik⁸⁸ przybiera zarówno zwolenników zacieśniania tej współpracy, jak i ograniczenia. Opinie w tej sprawie wyraźnie się radykalizują.

Stosunek do współpracy gospodarczej z krajami socjalistycznymi

	X ⁸⁸		X ⁸⁷	
	zacieśniać	ograniczać	zacieśniać	ograniczać
Węgry	63,8%	16,9%	34,7%	9,9%
ZSRR	59,7%	32,4%	53,1%	23,8%
NRD	56,5%	23,4%	31,1%	12,1%
Czechosłowacja	51,5%	25,8%	32,5%	13,4%
Bułgaria	43,0%	33,1%	19,2%	17,4%
Rumunia	21,4%	53,0%	12,7%	28,1%

Oto cytaty wypowiedzi ilustrujące przedstawione fakty.

Co powinno się zmienić w stosunkach pomiędzy krajami socjalistycznymi?

Sfera polityki

Wszystko. Od pryncypiów ideologicznych do turystyki indywidualnej.

Każdy kraj powinien rządzić sobie po swojemu, nie powinno być ingerencji i wtrącania się innych państw w nasze sprawy.

Zmniejszyć wpływ ZSRR na inne kraje, dać im większą samodzielność.

Powinno być partnerstwo, a nie zależność.

Każdy kraj powinien się usamodzielniać, bo z dotychczasowej pomocy nic nie wynikało, wszyscy stanęli w obliczu reform i dużego zadłużenia. To powinno o czymś mówić.

Państwa socjalistyczne powinny pomyśleć o nowym programie, bo ten dotychczasowy okazał się przecież niewypałem.

Powinno nastąpić zespolenie krajów socjalistycznych Europy (otwarcie granic, przygotowanie do prawdziwej wspólnoty socjalistycznej, a nie tak jak jest teraz).

Pozycja krajów socjalistycznych na świecie. Podjęcie działań mających na celu podniesienie tej pozycji.

We wszystkich krajach socjalistycznych konieczne są gruntowne przemiany.

Oderwać się od Związku Radzieckiego w tym sensie, żeby zyskać suwerenność; wtedy można rozwijać partnerskie stosunki; likwidacja zależności od ZSRR; likwidacja zaktamania, zapewnienie normalności w stosunkach, w tym handlowych.

Oprzeć współpracę na ekonomii, a nie wymyślonej "współpracy" we wspólnocie socjalistycznej.

Wszystkie państwa muszą mieć te same prawa.

Lepsza współpraca. Wszyscy mają takie same możliwości. Nikt nie dyktuje nikomu warunków.

Większa samodzielność w kształtowaniu polityki społecznej i gospodarczej poszczególnych krajów.

Żeby nowo wybrany przywódca rządu nie jeździł do Moskwy po rozkazy.

Sfera informacji i propagandy

Prawda historyczna - jej wyjaśnienie. Poprawienie współpracy i jej poszerzenie, żeby bardziej była wspólnota, wymiana, razem rozwój, a nie każdy sobie.

Więcej szczerości i mniej propagandy.

Powinno być jasno wszystko mówione, a nie półgębkiem.

Większa otwartość i traktowanie wszystkich jednakowo.

Potrzebna większa jawność w tym co się robi.

Sfera gospodarki i kontaktów handlowych

W sprawach gospodarczych kierować się czynnikiem ekonomii, a nie przyjaźnią.

Zmiana stosunków gospodarczych na bardziej samodzielne, bez uzależnień wobec pozostałych państw socjalistycznych.

Optymalność naszej współpracy. Gdyby było dobrze, nie byłoby kryzysów w krajach socjalistycznych.

Przyjąć w rozliczeniach jako jednostkę dolar i ceny zachodnie, a nie narzucone przez RWPG.

Znieść wize i cła. Wprowadzić realną współpracę gospodarczą opartą na pełnej wymienialności walut.

Umowy handlowe, krótkoterminowe, dostosowane do aktualnej sytuacji rynkowej.

Wzajemne rozliczanie, wprowadzenie wspólnej waluty w RWPG.

Handel - skończyć z kupowaniem za dolary a sprzedawaniem za ruble.

Mniej polityki, więcej korzystnej współpracy gospodarczej na równych zasadach.

Doprowadzić do solidności w wypełnianiu podjętych zobowiązań w dziedzinie wymiany gospodarczej (terminowość realizacji - solidne rozliczanie).

Wzajemny układ polityczny i gospodarczy, uczciwie i konsekwentnie wzajemnie się rozliczać i wymagać.

Gospodarczo uniezależnić się od RWPG.

Cały system RWPG jest niespójny. Pod dyktando nie można współpracować i to trzeba zmienić.

Rozwijanie RWPG; albo pozostawienie swobody gospodarczej byłym członkom, albo stworzenie organizacji na normalnych handlowych zasadach.

Powinna zaistnieć rewizja stosunków gospodarczych między krajami socjalistycznymi, większa ich samodzielność w ramach określonego kierunku politycznego.

Przede wszystkim zależność gospodarczą, praktycznie każde z państw siedzi w kieszeni ZSRR. Większa swoboda gospodarcza, zawieranie umów itd.

Przede wszystkim zmiany celne, jeśli chodzi o sprawy wyjazdowe.

Ogólna wymiana towarów, ogólna współpraca z miastami innych krajów, duża wymiana kulturalna.

Wprowadzić prawdziwą współpracę gospodarczą, tak żeby nikt nie tracił, a każdy miał korzyści.

Zwiększyć wymianę naukową, powinien być stały przepływ techniki.

Wymiana turystyczna - kontakty międzyludzkie

Teraz to jest tak, że braterstwo to jest między przywódcami i sekretarzami, a naród to nic z tego nie ma. Rolnicy nie mają sposobu, aby się poznać, zobaczyć, jak inni żyją i pracują.

Ułatwić swobody podróży, obecnie łatwiej jest wyjechać do RFN niż do NRD.

Nie utrudniać wyjazdów np. do sąsiedniego kraju, kto gdzie chce, niech jedzie. Niech przywozi do kraju, co chce, bo przecież społeczeństwo na tym zyskuje.

Powinniśmy stać się dla siebie przyjaciółmi, a nie wrogami, co widać przy przekraczaniu granic.

Zwiększanie swobody poruszania się obywateli w obrębie obozu socjalistycznego.

Co powinno się zmienić w stosunkach polsko-radzieckich?

Sfera polityki

Pozostawienie Polsce wolności wyboru właściwego modelu rozwoju socjalistycznego. Zrewidować umowy handlowe.

Swoboda rządzenia, decydowania o sobie, gdyż uzależnienie od polityki ZSRR nie doprowadzi nas do znaczących rezultatów na skalę światową.

Powinni przestać nami rządzić, dać nam wreszcie spokój i zająć się sobą. My też jesteśmy dorośli i może damy sobie jakąś radę bez tego prowadzenia jak na sznurku.

Stosunki polityczne na bardziej partnerskie, ponieważ obecnie są niezdrowe i oparte na dyktacie mocarstwa, jakim jest ZSRR. Uważam, że suwerenność Polski jest nadal ograniczana.

ZSRR powinien być traktowany jak każde inne państwo, z którym utrzymujemy kontakty - bez zbytej uległości.

Żeby przestało się w Polsce mówić, że ZSRR nas okrada i wykorzystuje (takie zdanie krąży w społeczeństwie), i że nami rządzi.

Jesteśmy najbliższymi sąsiadami więc, tak powinniśmy zacieśnić wzajemne stosunki, abyśmy mieli do siebie zaufanie.

ZSRR nie powinien wtrącać się w sprawy Polski; tylko równouprawnienie gwarantuje przyjaźń.

Informacja, propaganda, prawda historyczna

Potrzebna jest konsekwencja w wyjaśnianiu najnowszej historii (pakt sojuszniczy ZSRR z III Rzeszą, Katyń, deportacje).

W ślad za zwiększonym zainteresowaniem obu państw sobą powinno wzrosnąć zaufanie, np. przez wyjaśnienie białych plam w historii. Wpłynęłoby to na stosunek obu społeczeństw do siebie.

Powinno się wyjaśnić społeczeństwu zaistniałe stosunki pomiędzy Polską a ZSRR od momentu powstania II Rzeczypospolitej.

Oba państwa powinny być wobec siebie bardziej wiarygodne, otwarte.

Wszystkie sprawy należy wyjaśnić do końca - działalność Stalina w stosunku do Polaków - trzeba powiedzieć wszystko.

ZSRR nie powinien nas traktować jak dziadów, bo sam nie jest lepszy. Niech nam płaci za węgiel tyle co inni.

Większa otwartość, współpraca, wymiana praktycznych doświadczeń we wszystkich dziedzinach.

Całkowite wyjaśnienie tak zwanych wstydlivych, dotąd przemilczanych spraw.

Współpraca gospodarcza i handel

Powinniśmy jeszcze bardziej uniezależnić się gospodarczo.

Powinniśmy realizować wspólne przedsięwzięcia dla szybkiej produkcji unikalnych w skali światowej wynalazków.

Powinno w stosunkach gospodarczych nastąpić pełne uniezależnienie, chyba że współpraca taka przynosi pełne korzyści. W sprawach gospodarczych na pierwszym miejscu powinien stać jeden cel - zysk.

Gospodarkę powinniśmy prowadzić samodzielnie na zasadach partnerskich, tak jak z krajami zachodnimi.

We wzajemnych układach gospodarczych, jeśli ZSRR ma być naszym partnerem, to musimy z nim handlować jak z każdym innym, a nie stosować cen dumpingowych.

Zaprowadzić prawdziwą współpracę gospodarczą, tak żeby nikt na tym nie tracił, a każdy miał korzyści; jasność w tych sprawach jest bardzo ważna, bo różnie się mówi.

Uzdrowić handel wymienny między Polską a ZSRR, żeby był on oparty na prawdziwej ekonomice handlowej, powinno być więcej kontaktów bezpośrednich między zwykłymi ludźmi. więcej mówić o naszej Polonii u nich, do tej pory nie wiadziałem, że aż tak wielu Polaków jest w ZSRR.

Powinny powstać w gospodarce układy partnerskie. Dotychczas układ pana i wasala.

Powinno się zmienić zasadę handlu; sprzedajemy dużo naszych wyrobów po niskich cenach, a kupujemy drożej.

Jakiś wymienny pieniądz pozwalający ocenić transakcje. Wycofanie wojsk z PRL. Zezwolenie na produkcję broni.

Powinny powstać spółki z naszym kapitałem. ZSRR powinien szerzej otworzyć granice. Obecnie łatwiej wyjechać na zachód niż do ZSRR.

Polska powinna otrzymać większą pomoc gospodarczą od ZSRR (pożyczka, ropa, gaz).

Oparcie wymiany handlowej na zasadach rzeczywiście partnerskich, żeby nie było oszustw w umowach handlowych.

Rozgraniczyć sprawy polityczne od spraw gospodarczych, bądźmy sojusznikami w polityce, ale w gospodarce liczymy się jak żydzi.

Wymiana turystyczna, kontakty międzyludzkie

Swobodny ruch turystyczny w obie strony. Rozwiązanie spraw obywatelstwa i polskości ludności polskiej zamieszkałej w ZSRR.

Powinno zaprzestać się utrudnień przy przekraczaniu granicy.

Ułatwić zbliżenie narodów przez turystykę, przełamać bariery, spotykać się, rozmawiać, to nas zbliży.

Ludzie powinni bliżej poznać się, zobaczyć, jak się żyje tam i u nas, żeby można było swobodnie wyjechać do ZSRR z Polski.

Rozwój turystyki, możliwość swobodnego wyjazdu w obie strony, poprawa położenia Polonii w ZSRR.

Co w stosunkach polsko-radzieckich się zmienia, co o tym świadczy?

Sfera polityki

Nie dyktuje się Polsce w takim zakresie, jak to miało miejsce za poprzednich przywódców linii postępowania polityczno-gospodarczego. Polska powoli staje się partnerem ZSRR, łączą nas wspólne interesy.

Polityka Gorbaczowa dopuszcza większą samodzielność w rozwiązywaniu problemów gospodarczych i politycznych w naszym kraju. Samodzielność Polski przy polityce Gorbaczowa staje się możliwa.

Zmniejsza się ingerencja ZSRR w wewnętrzne sprawy Polski.

Zmiany, które zachodzą w ZSRR, odkłamuja cały system. Dąży się do wyeliminowania wypaczeń ustrojowych, do stworzenia nowego ładu gospodarczego i społecznego.

ZSRR zaczyna doceniać to, że jesteśmy odrębnym państwem i mamy prawo do własnego zdania; sięga po nasze wzorce odnowy.

ZSRR nieco zmienił stosunek do Polski z nakazowego na doradczy.

Sama otwartość wypowiedzi Gorbaczowa dostarcza nam dowodów na to, że wcale nie było tak dobrze, ale że chcą naprawić swoje błędy w stosunku do nas i państw socjalistycznych.

Mamy większe możliwości działania we własnym kraju. Zmiany wewnętrzne pomagają w zmianie stosunków wzajemnych. Wzrost demokratyzacji w Polsce wymusza inne spojrzenie na układ stosunków Polska-ZSRR.

ZSRR akcentuje równorzędność Polski, jej tradycji historycznej, kulturowej. Ułatwione są kontakty rodzinne i turystyczne. Nareszcie jesteśmy traktowani jak partner.

Informacja, propaganda, interpretacja historii, stosunki między przywódcami i narodami

Dzięki Gorbaczowowi zaczynamy bardziej wierzyć w to, co mówi się w ZSRR. Jest otwarta wymiana informacji, więcej jest jawności w obu krajach, zmienia się sposób myślenia zarówno u nich, jak i u nas.

Jawność dobrze świadczy o Gorbaczowie, to człowiek prawdomówny i uczciwy, i dlatego stosunki polsko-radzieckie ostatnio się polepszają.

Nawiązanie bliższych kontaktów przez przywódców, jak i kontaktów turystycznych. Zmienia się jawność poczynań, rzetelniejsze informacje. Zamiar odstonięcia białych plam.

Społeczeństwo nasze ma obecnie większe zaufanie do społeczeństwa radzieckiego po przemianach, jakie tam następują.

Zmienia się nastawienie do ZSRR, więcej ludzi wierzy w to, że coś w tym kraju może się zmienić, a to korzystnie wpływa na stosunki polsko-radzieckie.

Zwiększa się zaufanie między naszymi narodami, wzajemne stosunki naszych ludzi, poznanie życia na co dzień u nich i u nas. Rozwija się wymiana kulturalna.

Jest duża otwartość. Zaczyna się widzieć człowieka i jego problemy. Znikają białe plamy.

Zaczyna się mówić o wielu rzeczach, które były tabu.

Usuwanie białych plam, lepsze wzajemne zrozumienie, bo i u nas, i u nich trwa pierestrojka.

Odkrywanie tajemnic historii najnowszej, przypomnienie, że było coś takiego jak Katyń i mówi się o tym głośno. Zwiększenie współpracy gospodarczej i wymiany turystycznej.

Stosunek do polskich dawnych ziem, naszych pamiątek we Lwowie i Wilnie. Więcej mówi się prawdy o wojnie, życiu wysiedlonych Polaków do Rosji za Stalina.

Dużo mówi się o Polakach tam mieszkających, o białych plamach w historii; inny, bardziej pozytywny jest stosunek większości społeczeństwa polskiego do ZSRR.

Zmienia się interpretacja zaszytych faktów historycznych (audycje i publikacje) z których po wyciągnięciu właściwych wniosków ZSRR zaczyna traktować nasze państwo jako organizm bardziej samodzielny niż dotychczas, tzn. do czasu postępowania w myśl doktryny Breżniewa.

Wzrost jawności. Według mnie Polska była dużo bardziej suwerenna niż się potocznie mówiło. Mogła się rozwijać inaczej, ale wygodniej było zwałać na doktrynę Chruszczowa czy Breżniewa. Obecnie to jasno widać, że jak sobie sami nie poradzimy, to będziemy sami tego winni.

Sama otwartość wypowiedzi Gorbaczowa dostarcza nam dowodów na to, że wcale nie było tak dobrze, ale że chcą naprawić swoje błędy w stosunku do nas i państw socjalistycznych.

Narody się bliżej poznają, większa jawność, przybliżenie kultur - ekspansja kultury radzieckiej na nasz rynek spotyka się z aprobatą większości społeczeństwa.

Wzrasta zainteresowanie ZSRR Polską i odwrotnie, a świadczą o tym rozmowy przywódców obu państw.

Dzięki polityce prowadzonej przez Gorbaczowa nareszcie polubiliśmy się, zmniejsza się zależność Polski od ZSRR.

Między naszymi krajami nie ma zakłamania, stosunki są naprawdę serdeczne. Świadczy o tym wizyta Gorbaczowa w Fölsce i jej charakter.

Współpraca gospodarcza, handel

Rozszerza się współpraca w wielu dziedzinach życia (współpraca produkcyjna w dziedzinie postępu naukowo-technicznego). Świadczą o tym wzajemne wizyty - Gorbaczowa w Polsce, Rakowskiego w Moskwie, które sprzyjają wymianie doświadczeń i zawieraniu umów.

Polska staje się partnerem gospodarczym ZSRR. Świadczą o tym wystąpienia Gorbaczowa - więcej i głośniej mówi się o korzystniejszych transakcjach handlowych.

Ożywiona wymiana kulturalna, gospodarcza, zakładanie przedsiębiorstw polsko-radzieckich, nowe konsulaty polskie we Lwowie i niebawem w Wilnie.

Korzystniejsza wymiana handlowa, więcej towarów radzieckich na polskim rynku.

Coś się rusza z tym rublem transferowym, wymiana staje się bardziej opłacalna, sensowna.

Mniej eksportujemy za bezcen do ZSRR, kontrakty stają na nogach, a nie na głowie.

Z lektury wypowiedzi wyłania się mało optymistyczny obraz zarówno stosunków polsko-radzieckich, jak i współpracy w ramach wspólnoty socjalistycznej. Choć dostrzega się zachodzące zmiany, pada wiele słów krytyki pod adresem Związku Radzieckiego i prowadzonej przez niego polityki. Dość powszechne są odczucia, że dotychczasowa współpraca była niekorzystna dla Polski i innych państw socjalistycznych - preferowała interesy ZSRR. Czy tak jest rzeczywiście? Na tak postawione pytanie badania sondażowe nie dają odpowiedzi - relacjonują one jedynie nastroje społeczne w tej kwestii.

Warto jednak odwołać się do danych cytowanych na początku tego opracowania, z których wynika, że większość badanych w czasie ostatnich trzech lat stosunki polsko-radzieckie oceniała jako dobre i bardzo dobre, a tylko nieliczni wyrażali się o nich z dezaprobatą - czyżby zatem istniała jakaś zasadnicza sprzeczność w społecznych ocenach. W pewnej mierze pozwala ją wyjaśnić szczegółowa analiza odpowiedzi na pytania o ocenę istniejących stosunków polsko-radzieckich i potrzebie ich zmian.

Czy coś powinno się zmienić w stosunkach polsko-radzieckich?	Ocena stosunków polsko- -radzieckich		
	dobre	ani dobre, ani złe	złe
tak	60,7%	72,8%	85,6%
nie	35,9%	24,8%	12,7%
trudno powiedzieć	3,4%	2,6%	1,6%

Wśród tych, którzy stosunki polsko-radzieckie oceniają jako dobre, blisko 61% uważa, że zmiany jednak są potrzebne, a jedynie 36% wydaje się usatysfakcjonowanych. Te 61% stanowi około 40% ogółu badanych, a 36% - 24%. Zatem nie ma się co dziwić, że większość krytykuje i widzi konieczność zmian w wielu sferach. Nie zawsze zatem w społecznej świadomości akceptacja jest oznaką zadowolenia i niedostrzegania niedomagań.

A jaki jest stosunek Polaków do Związku Radzieckiego? Z zaprezentowanych danych wynika, że jest to sprawa złożona, i nie można jej sprowadzić do uproszczonego schematu: pytanie o sympatię, obojętność czy niechęć. Uzyskane wyniki nie są tu wystarczające.

Stosunek do Związku Radzieckiego

	X'88	X'87
sympatia	60,9%	69,6%
obojętność	17,7%	16,2%
niechęć	21,2%	14,8%

Bardziej miarodajnej odpowiedzi na to pytanie dostarcza typologia nastawień badanych do tego kraju, uwzględniająca ich opinie we wszystkich analizowanych wymiarach, tj. ocena stosunków polsko-radzieckich, dostrzegane i postulowane zmiany, współpraca gospodarcza oraz deklaracja sympatii. Na tej podstawie wyodrębniono pięć typów nastawień:

całkowita aprobata; we wszystkich analizowanych wymiarach oceny pozytywne	15,0%	} 22,9%
umiarkowana aprobata; przynajmniej w jednym wymiarze ocena pozytywna, żadnej natomiast negatywnej	7,9%	
ambiwalencja; zarówno oceny pozytywne, jak i negatywne	64,5%	
umiarkowana dezaprobata; przynajmniej w jednym wymiarze ocena negatywna, żadnej natomiast pozytywnej	8,4%	} 12,5%
całkowita dezaprobata; we wszystkich analizowanych wymiarach oceny negatywne	4,1%	

Analiza wyników wskazuje, że prawie 2/3 badanych określa swój stosunek do ZSRR jako ambiwalentny, nastawionych pozytywnie jest ok. 23,0%, negatywnie zaś 12,5%. Dominuje zatem ambiwalencja - większość dostrzega zarówno plusy, jak i minusy w stosunkach polsko-radzieckich, 15% zauważa wyłącznie pozytywy, około 4% wyłącznie negatywy. Zróżnicowanie opinii ze względu na cechy społeczno-demograficzne badanych prezentujemy w aneksie.

Tabela 1

w procentach

Charakterystyka badanych	Ocena stosunków polsko-radzieckich		
	dobrze i bardzo dobre	ani dobre, ani złe	złe i bardzo złe
<u>Płeć</u>			
Mężczyźni	63,4	27,6	9,0
Kobiety	65,3	27,5	7,2
<u>Wiek</u>			
Do 25	54,8	33,7	11,6
26-35	64,9	28,0	7,2
36-45	62,9	28,7	8,4
46-60	69,0	22,3	8,7
61 i więcej lat	67,0	27,5	5,5
<u>Wykształcenie</u>			
Podstawowe	63,7	29,4	6,9
Zawodowe	64,1	27,3	8,6
Średnie	65,4	25,2	9,4
Wyższe	64,4	28,8	6,8
<u>Miejsce zamieszkania</u>			
Wieś	62,5	30,6	6,9
Miasto:			
do 50	67,5	27,2	5,3
51-200	69,3	24,2	6,5
200 i więcej tysięcy mieszkańców	60,7	25,2	14,1
<u>Przynależność do PZPR</u>			
Należący	74,2	20,1	5,7
Nie należący	62,3	29,1	8,6
<u>Zainteresowanie polityką</u>			
Duże	70,3	21,7	8,0
Średnie	66,3	25,9	7,8
Brak	60,7	31,0	8,3
<u>Przynależność do grupy społeczno-zawodowej</u>			
Inteligencja	59,2	30,6	10,2
Pracownicy umysłowi średniego szczebla	67,2	22,8	10,0
Pracownicy biurowi, handlu i usług	68,1	27,5	4,3
Robotnicy:			
- wykwalifikowani	63,4	27,2	9,3
- niewykwalifikowani	64,9	26,7	8,4
Rolnicy indywidualni	60,1	34,4	5,5
Emeryci, renciści	66,4	27,9	5,7
Uczniowie i studenci	38,3	48,9	12,8

Tabela 2

w procentach

Charakterystyka badanych	Odpowiadający na pytanie: czy coś w stosunkach polsko-radzieckich			
	się zmienia		powinno się zmienić	
	tak	nie	tak	nie
<u>Płeć</u>				
Mężczyźni	54,9	44,2	68,2	28,3
Kobiety	52,6	46,0	63,8	33,2
<u>Wiek</u>				
Do 25	51,0	47,0	67,2	27,3
26-35	53,8	44,4	67,5	29,9
36-45	54,9	44,6	75,0	22,5
46-60	57,5	41,9	62,0	35,7
61 i więcej lat	50,2	48,1	57,2	38,3
<u>Wykształcenie</u>				
Podstawowe	45,8	52,2	56,4	39,3
Zawodowe	52,2	46,9	64,8	31,4
Średnie	58,5	40,9	72,9	25,0
Wyższe	71,2	28,1	80,8	17,1
<u>Miejsce zamieszkania</u>				
Wieś	49,4	48,9	60,9	35,2
Miasto:				
do 50	55,4	44,6	64,6	32,5
51-200	58,1	41,2	68,9	27,7
200 i więcej tysięcy mieszkańców	55,9	42,2	73,1	24,5
<u>Przynależność do PZPR</u>				
Należący	68,9	30,7	72,8	25,3
Nie należący	50,4	48,2	64,5	32,0
<u>Zainteresowanie polityką</u>				
Duże	70,6	28,4	79,5	19,0
Średnie	59,8	39,3	70,7	26,2
Brak	44,5	54,8	57,4	38,5
<u>Przynależność do grupy społeczno-zawodowej</u>				
Inteligencja	67,3	32,7	79,6	20,4
Pracownicy umysłowi średniego szczebla	63,9	34,4	78,1	17,7
Pracownicy biurowi, handlu i usług	59,1	40,9	60,9	34,8
Robotnicy:				
- wykwalifikowani	50,6	48,2	67,6	28,8
- niewykwalifikowani	48,9	51,1	56,5	42,0
Rolnicy indywidualni	47,5	51,9	65,2	33,5
Emeryci, renciści	50,2	48,1	58,1	37,3
Uczniowie, studenci	59,6	38,1	78,7	17,0

Tabela 3

w procentach

Charakterystyka badanych	Odpowiadający na pytanie: czy coś w stosunkach między krajami socjalistycznymi należałoby zmienić	
	tak	nie
<u>Płeć</u>		
Mężczyźni	68,1	30,7
Kobiety	56,0	41,3
<u>Wiek</u>		
Do 25	63,8	33,7
26-35	64,9	34,1
36-45	73,3	25,6
46-60	59,9	37,8
61 i więcej lat	45,4	51,2
<u>Wykształcenie</u>		
Podstawowe	45,8	50,7
Zawodowe	65,2	32,6
Średnie	70,5	28,9
Wyższe	85,6	13,7
<u>Miejsce zamieszkania</u>		
Wieś	56,3	41,0
Miasto:		
do 50	59,3	37,9
51-200	63,6	35,4
200 i więcej tysięcy mieszkańców	72,1	26,9
<u>Przynależność do PZPR</u>		
Należący	73,1	26,5
Nie należący	59,4	38,2
<u>Zainteresowanie polityką</u>		
Duże	79,7	19,8
Średnie	71,0	28,1
Brak	48,4	48,1
<u>Przynależność do grupy społeczno-zawodowej</u>		
Inteligencja	89,8	10,2
Pracownicy umysłowi średniego szczebla	79,3	19,9
Pracownicy biurowi, handlu i usług	59,4	38,4
Robotnicy:		
- wykwalifikowani	64,8	33,6
- niewykwalifikowani	51,1	48,9
Rolnicy indywidualni	56,2	40,7
Emeryci, renciści	46,3	49,8
Uczniowie, studenci	78,7	19,1

Tabela 4

w procentach

Charakterystyka badanych	Odpowiadający na pytanie o współ- pracę gospodarczą z ZSRR	
	zacieśniać	ograniczać
<u>Płeć</u>		
Mężczyźni	59,8	32,5
Kobiety	60,9	32,9
<u>Wiek</u>		
Do 25	54,3	37,6
26-35	55,6	34,9
36-45	55,9	37,8
46-60	67,2	28,1
61 i więcej lat	66,3	26,5
<u>Wykształcenie</u>		
Podstawowe	62,8	30,3
Zawodowe	57,8	35,4
Średnie	58,9	34,7
Wyższe	62,2	29,0
<u>Miejsce zamieszkania</u>		
Wieś	57,4	36,3
Miasto:		
do 50	61,8	32,5
51-200	64,3	28,7
200 i więcej tysięcy mieszkańców	60,4	30,1
<u>Przynależność do PZPR</u>		
Należący	71,7	22,8
Nie należący	57,9	34,8
<u>Zainteresowanie polityką</u>		
Duże	63,8	31,1
Średnie	59,2	32,5
Brak	60,2	33,2
<u>Przynależność do grupy społeczno-za- wodowej</u>		
Inteligencja	59,6	35,4
Pracownicy umysłowi średniego szczebla	60,8	32,6
Pracownicy biurów, handlu i usług	64,0	31,2
Robotnicy:		
- wykwalifikowani	53,1	35,8
- niewykwalifikowani	61,7	34,6
Rolnicy indywidualni	56,2	39,3
Emeryci, renciści	68,3	23,1
Uczniowie, studenci	48,9	40,4

Tabela 5

w procentach

Charakterystyka badanych	Stosunek do ZSRR		
	sympatia	obojętność	niechęć
<u>Płeć</u>			
Mężczyźni	59,6	21,7	18,7
Kobiety	63,0	19,9	17,1
<u>Wiek</u>			
Do 25	53,0	28,0	19,0
26-35	62,1	20,4	17,5
36-45	61,2	23,2	15,6
46-60	63,0	20,2	16,8
61 i więcej lat	64,4	13,9	21,7
<u>Wykształcenie</u>			
Podstawowe	63,0	17,6	19,4
Zawodowe	59,9	23,1	17,0
Średnie	61,2	21,3	17,5
Wyższe	58,9	26,0	15,1
<u>Miejsce zamieszkania</u>			
Wieś	60,0	20,5	19,5
Miasto:			
do 50	63,5	18,9	17,5
51-200	67,0	17,2	15,8
200 i więcej tysięcy mieszkańców	56,6	26,2	17,2
<u>Przynależność do PZPR</u>			
Należący	70,6	15,1	14,3
Nie należący	59,3	22,0	18,9
<u>Zainteresowanie polityką</u>			
Duże	64,6	17,9	17,5
Średnie	64,6	20,4	15,0
Brak	57,2	21,9	21,0
<u>Przynależność do grupy społeczno-zawodowej</u>			
Inteligencja	61,2	24,5	14,3
Pracownicy umysłowi średniego szczebla	60,4	20,8	18,8
Pracownicy biurowi, handlu i usług	66,9	18,7	14,4
Robotnicy:			
- wykwalifikowani	59,5	23,3	17,1
- niewykwalifikowani	64,7	15,0	20,3
Rolnicy indywidualni	56,7	21,3	22,0
Emeryci, renciści	64,2	16,7	19,1
Uczniowie, studenci	40,4	42,6	17,0

Tabela 6

w procentach

Charakterystyka badanych	Ocena ZSRR	
	państwo zagrażające Polsce	sojuznik Polski
<u>Płeć</u>		
Mężczyźni	17,7	39,0
Kobiety	14,7	39,5
<u>Wiek</u>		
Do 25	15,0	39,5
26-35	17,5	33,9
36-45	16,4	37,6
46-60	19,3	40,6
61 i więcej lat	11,8	44,8
<u>Wykształcenie</u>		
Podstawowe	14,3	41,4
Zawodowe	17,3	38,9
Średnie	17,1	37,5
Wyższe	17,1	38,4
<u>Miejsce zamieszkania</u>		
Wieś	15,3	40,8
Miasto:		
do 50	14,4	42,5
51-200	16,2	42,8
200 i więcej tysięcy mieszkańców	18,4	31,0
<u>Przynależność do PZPR</u>		
Należący	15,1	49,4
Nie należący	16,4	37,1
<u>Zainteresowanie polityką</u>		
Duże	16,5	40,6
Średnie	16,5	40,3
Brak	15,3	37,5
<u>Przynależność do grupy społeczno-zawodowej</u>		
Inteligencja	24,5	30,6
Pracownicy umysłowi średniego szczebla	17,4	34,9
Pracownicy biurowi, handlu i usług	14,4	41,0
Robotnicy:		
- wykwalifikowani	16,3	37,0
- niewykwalifikowani	17,3	42,9
Rolnicy indywidualni	14,6	41,5
Emeryci, renciści	11,6	43,2
Uczniowie, studenci	31,9	25,5